

Ivić, Milka

Problematika modalnih rečenica

In: *Otázky slovanské syntaxe. III, Sborník symposia "Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích"*, Brno 27.-30. září 1971. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 85-91

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120832>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PROBLEMATIKA MODALNIH REČENICA

Ovde će se razmatrati neka teorijska pitanja modalnih rečenica. Kao polazna baza za analizu poslužiće srpskohrvatska jezička fakta, ali će se pri tom uzimati u obzir samo one teme koje mogu biti od interesa s jedne šire, opšteslovenske i opštelingvističke tačke gledišta.

Prvo pitanje koje se ovde neminovno postavlja jeste adekvatna definicija modalne rečenice. Nje zasada nema. Činjenica je da rečenica stiče modalni karakter na razne načine: prisustvom određene leksičke jedinice, ostvarenjem posebnog konjugacionog oblika predikata, primenom specifičnog principa strukturiranja. Zbog toga se gramatički koncept modalnosti i definiše isključivo (ili bar prvenstveno) sa značenjske strane, dakle bez obaveznog pozivanja i na karakteristične formalne pojedinosti. Pri tom po pravilu nedostaje puna rigoroznost u postavljanju definicionih kriterija.

Bez obzira na sve neizbežne disonance u konkretnim formulacijama, postoji uglavnom usaglašenost shvatanja o tome da rečenicu treba smatrati modalnom ukoliko se u njoj, uz osnovnu informaciju koju daje, sadrži i ocena te informacije. Ovako postavljen princip utvrđivanja modalnosti ostavlja, međutim, dovoljno prostora za različite dileme u pogledu klasifikacionih postupaka. Spomenućemo ovde, ilustracije radi, samo neke slučajeve koji navode na razmišljanje.

Ma koliko se inače lingvisti međusobno ne slagali u nekim konkretnim detaljima pri interpretaciji modalnosti, saglasnost redovno postoji u shvatanju da su modalni oni glagoli kojima se izražava jedno od sledećih značenja: mogućnost, volitivnost, deziderativnost, intencionost i obligatornost. S tim je u vezi i često prisutna praksa apriornog svrstavanja rečenica u modalne ukoliko se u poziciji predikata pojavi leksički reprezentant koje od pomenutih semantičkih klasa. Ali u okviru glagolskih leksema o kojima je reč moguće su pojave polisemičnosti, što stvara odgovarajuće teorijske probleme. Modalni glagol *moći*, na primer, u rečenici *on može da miče ušima* ima dve semantičke interpretacije: (1) „on je sposoban da miče ušima“ i (2) „njemu je dozvoljeno da miče ušima“. Da li su značenja (1) „biti sposoban“ i (2) „dozvoliti“ jednako modalna? U slučaju (1), štaviše, moglo bi se mesto „sposoban je“ staviti „ume“, bez bitne izmene značenja (*on ume da miče ušima*). Dosada, međutim, nije uobičajeno da se glagol *umeti* svrstava među modalne glagole. Treba li možda revidirati dosadašnju klasifikacionu praksu u vezi s glagolom *moći*, ili s glagolom *umeti*, ili istovremeno s oba glagola? Spomenimo i to da se predstavnik semantičke klase obligatornosti glagol *trebati* javlja i u rečenicama kao *trebalo je još juče da se sastanemo* gde bi se njegovo značenje najprikladnije moglo identifikovati stavljanjem izraza *bilo je predviđeno* na mesto *trebalo je*: *bilo je predviđeno još juče da se sastanemo*. Zar bi bilo umesno računati i ovde s modalnim karakterom rečenice?

Niz pitanja iskršava i u vezi sa sintaksički izraženom modalnošću. Tu se, pre svega, uočava velika zavisnost značenjske interpretacije od leksičkog materijala koji je u datoj prilici upotrebljen. Rečenica npr. *ide mi se u bioskop* je nesumnjivo voljnog karaktera, mada nije sasvim jasno da li bismo ovde voljno značenje eksplicirali sa *hoću* ili sa *želim*, ili bi, u stvari, trebalo izabrati neku leksemu čije bi se značenje nalazilo u semantičkom prostoru upravo između *hoću* i *želim*, kad bi takve lekseme bilo u srpskohrvatskom jeziku. Ali da li je i rečenica *kija mi se*, koju ostvarujemo po identičnom gramatičkom modelu, u istom smislu voljnog karaktera? Tu bi se, naime, značenje konstrukcije najadekvatnije moglo parafrazirati rečenicom *goni me na kijanje*. Voljni impuls u ovom slučaju svakako izostaje kao relevantna značenjska komponenta; snaga volje je možda čak usmerena protiv vršenja imenovane akcije (čovjek bi možda želeo da ne kija, ali se kijanje nameće i protiv njegovog intimnog raspoloženja). Ako je, međutim, rečenica *kija mi se* u značenju „goni me na kijanje“ modalna, onda bi trebalo svrstati i rečenicu kao *došlo mi je da zaplačem, dođe mi da se smejem* takođe među modalne, pošto je njihova semantička organizacija srodnog karaktera.

U poslu oko pravilne značenjske intepretacije modalnih konstrukcija iskršava potreba za uvođenjem nivoa tzv. dubinske strukture¹ jezika. Tu se, međutim, već na prvom koraku sučeljavamo sa metodološkim problemom reprezentacije modalnosti. Uzmimo, recimo, u razmatranje rečenice *spava mi se i pila bih vode*. Svaka od njih ima svoj posebni sintaksičko-semantički identitet, ali se njihovo modalno značenje ipak može eksplicirati, doduše samo aproksimativno, modalnim glagolom *želiti*: *želim da spavam, želim da pijem vode*. Zadržavati ovakvu semantičko-sintaksičku reprezentaciju i na nivou dubinskog posmatranja jezika značilo bi pretpostaviti da je u ovakvim slučajevima složena sintaksička struktura primarna: $\Sigma \rightarrow S_1 + S_2$. Ali mi možemo i drukčije postupiti. Možemo uvesti u funkciju rečeničnog markera² posebnu dubinsku jedinicu Des (= deziderativ). Time bismo zadržali prostu rečeničnu strukturu i u „bazičnoj komponenti“ sintakse ($\Sigma \rightarrow \text{Des} + S$), a ne bismo morali zadirati u načelno pitanje o tome da li je u ovom i sličnim slučajevima rečenični marker ipak semantičko jezgro neke matrične strukture ili ga zaista treba smatrati sastavnim elementom proste rečenice kojoj se neposredno priključuje³. Čini mi se da bi ovo drugo rešenje omogućavalo adekvatniju reprezentaciju značenjske razlike među navedenim primerima. Njegovo je osnovno preimućstvo u tome što uvodi u analizu artificijelnju jedinicu Des koja, kao artificijelna, nije određena nikakvim postojećim vrednostima unutar leksikona datoga jezika (kao što bi to bio slučaj sa *želiti*). Njoj mi sami određujemo značenjski opseg uvodeći je u funkciju semantičkog operatora. Ona je, dakle, u principu univerzalnijeg karaktera od postojećih leksema prirodnih jezika i samim tim pruža manje šansi za nesporazume. Ako simbolom Des označimo deziderativnost u najgenerealnijem smislu, onda bismo mogli simbole Des₁, Des₂... Des_n upotrebiti za oznaku specifičnih varijanata ovog uopštenog deziderativnog

¹ Termini kao što je ovaj preuzeti su iz standardne generativne teorije N. Chomskog.

² Prema engleskom terminu *marker*.

³ Na ovom bi se mestu valjalo podsetiti i takozvanih faznih značenja koji se izražavaju ili leksički, ili gramatički, a često, kao u srpskohrvatskom, na oba načina: *počeo je da plače // zaplakao je*. I tu se, naime, postavlja isto pitanje adekvatne reprezentacije na nivou dubinske strukture: složena rečenica ili prosta u kombinaciji sa specifičnim markerom?

značenja. Des₂ bi npr. moglo biti rezervisano za deziderativnost koja proističe iz nagonskog stimulansa, Des₄ za želju koja se kombinuje s uslovom „ako je to moguće“. Model Des₂ + S bi onda dao, u rezultatu delovanja generativnih pravila srpskohrvatskog jezika, primer *spava mi se* („nešto u meni izaziva želju za spavanjem“), a model Des₄ primer *pila bih vode* („moja je želja da, ako je to moguće, pijem vode“). Evidentiranje spiska ovakvih dubinskih jedinica omogućilo bi, pored ostalog, veću racionalizaciju naših znanja o tipološkim konvergencijama i divergencijama širom slovenskog jezičkog sveta.

Pod ocenom rečeničnog saopštenja ne podrazumeva se samo ukazivanje na poželjnost ili mogućnost ili obaveznost ostvarenja događaja o kojem se saopštava, već isto tako izveštavanje o verodostojnosti date informacije. Ocena u smislu suda o verodostojnosti saopštenja može biti eksplicirana direktno, ubacivanjem modalnih izraza kao što je *možda, svakako* i sl. u rečenično tkivo, a može doći do izražaja i manje direktnim putem. Uzmimo kao primer srpskohrvatski imperfekat. Njega svi po pravilu svrstavaju među glagolska vremena, a utvrđeno je da služi označavanju prošlih događaja koje je neko lično doživio ili se bar trudi da to tako prikaže. Insistiranje na autentičnosti doživljaja, međutim, neminovno implicira i insistiranje na verodostojnosti date informacije o događaju. Ovde se, dakle, implikativno zakoračilo u jedan semantički domen koji se, na osnovu prihvaćenih definicionih principa, dodeljuje modalnoj kategoriji. Pa ipak, očigledno je da ovaj modalni aspekt značenja dolazi ovde u drugi plan; osnovna služba imperfekta je označavanje prošlog vremena. Stoga se imperfekat po pravilu i ne svrstava među modalne oblike. Ali pitanje neminovno iskrsava: kako pomiriti ovakvu klasifikacionu praksu sa zahtevima koje postavlja osnovni definicioni princip modalnosti? Osvrnimo se i na srpskohrvatski perfekat, tačnije „kunj perfekat“, po odomaćenom terminološkom tretmanu. Ispuštanjem glagolske spone postiže se u određenim prilikama senzacionalistički efekat, npr.: *Duško položio s odlikom!* Onaj koji je ovako okrnjio perfekat ocenio je događaj o kojem saopštava kao izuzetno zanimljiv s tačke gledišta komunikativne entropije. Ipak, senzacionalistički perfekat se po pravilu ne svrstava među modalne oblike; senzacija kao semantički pojam ne uključuje se u inventar tipično modalnih značenja. Da li je, međutim, takva praksa baš sasvim ispravna?

U grupu modalnih sredstava obično nisu svrstani oni gramatički fenomeni koji se tiču ocene postojećeg ličnog kontakta među učesnicima datog komunikativnog akta. Tzv. etički dativ je jedno od sredstava upotrebljenih u ovu svrhu. Njegovo prisustvo u primerima kao što je, recimo, *onda ti i ja zbog svega toga podnesem sudu žalbu* signalizuje činjenicu da govornik, ocenjujući svoj odnos prema sagovorniku kao prislan, čak familijarno-poverljiv, to na odgovarajući način jezički i ispoljava. Ali ima i takvih slučajeva kada bliskost o kojoj je reč prerasta u nov kvalitet — u emocionalnu kategoriju saosećanja. Uzmimo npr. u razmatranje rečenicu *nešto si mi mnogo ubledeo*. Tu je upotreba dativnog oblika *mi* iskorišćena za izražavanje emocionalne angažovanosti govornika prema sadržini saopštenja koje daje: govornik saoseća sa konstatovanom činjenicom da je sagovornik „mnogo ubledeo“. Pošto se i ovde radi o izvesnom stavu govornika prema informaciji koju rečenica donosi, ja sam, u svome radu *Enklitički oblik zamenice kao znak modalnosti* (Naš jezik n. s. V, 1953, 61—64), predložila da se primeri s etičkim dativom ovog tipa priključe modalnim konstrukcijama. Ukoliko se ovaj predlog prihvati, ostaje

da se usvoji i konstatacija o postojanju dveju posebnih semantičko-sintaksičkih jedinica u okviru etičkog dativa. Ako sa Dat_1 označimo ovu koju bismo priključili grupi modalnih jezičkih sredstava, onda bi oznaka Dat_2 bila rezervisana za onu drugu jedinicu. Ostaje da se definitivno razmotri odnos Dat_2 prema Dat_1 , kao i odnos Dat_2 prema modalnim kategorijama u celini.

Konjugacioni oblici za oznaku modalnosti nose sobom svoj specifični krug problema koji takođe očekuje precizniju teorijsku obradu. Zadržaćemo se ovde samo na nekim aspektima upotrebe imperativa i potencijala (kondicionala)⁴, ne pretendujući pri tom na iscrpnost.

Prvo pitanje koje se nameće u vezi s imperativnom rečenicom tiče se njene zavisne sintaksičke pozicije. Kao što je poznato, imperativna rečenica samo u nezavisnom položaju ostvaruje predikat u imperativnom obliku. Po pravilima srpskohrvatskog jezika, u zavisnoj rečenici obavezno se pojavljuje „kombinatorična varijanta“ imperativnog oblika — konstrukcija *da* + prezent (up.: *kažem vam: pišite* → *kažem vam da pišete*). Budući regularni morfološki refleksi dubinske imperativne rečenice, ova zavisna sintaksička struktura s prezentskim oblikom predikata ima legitimno pravo na status modalne rečenice. Međutim, uobičajena klasifikaciona praksa, zastupljena, pre svega, u školskoj nastavi, ne uvrštava po pravilu ovu strukturu među modalna jezička sredstva. Treba li ovakvu praksu menjati i na osnovu kakve sve teorijske argumentacije?

Imperativ kao glagolska kategorija obuhvata sobom dve neidentične semantičko-sintaksičke jedinice, koje bih ja ovde uslovno označila sa Imp_1 i Imp_2 . Oznaka Imp_1 bi se odnosila na one imperativne forme koje nose u sebi izrazitu inicijativno-stimulativnu semantiku (u primerima kao *lepo ti se kaže: čuti!*), a oznaka Imp_2 na slučajeve kada se imperativ pojavljuje neinicijativno, tj. samo u odgovoru na pitanje postavljeno sa ciljem da se razreši nekakva dilema (npr. *Da li da otvorim prozor? — Otvori ako hoćeš, meni je svejedno*). Trebalo bi s teorijske tačke gledišta definitivnije precizirati posebnost jedinice Imp_2 u odnosu na jedinicu Imp_1 , nastojeći da se to na adekvatan način ispolji i u gramatičkoj praksi.

Inicijativno-stimulativna priroda naredbe (odnosno zabrane) pogoduje razvijanju različitih gradacionih odnosa: naredba (odnosno zabrana) može biti više ili manje intenzivna, uz primesu različitih emocija (up. npr. *dođi ovamo* — nemarkirano / *dolazi ovamo* — markirano kao strogo; *nemoj vikati* — nemarkirano / *ne viči* — markirano odsustvom svake blagosti; *da si čutao* odnosno *da se nisi makao* — naredba, odnosno zabrana, u kombinaciji sa nijansom pretnje, itd.). Ostaje da se za svaki slovenski jezik ponaosob utvrdi: 1. koja sve jezička sredstva učestvuju u označavanju različitih tipova osnovnog inicijativno-stimulativnog značenja; 2. kakve se sve dodatne semantičke pojedinosti razvijaju na bazi ovog osnovnog značenja; 3. koji se sve semantički detalji pojavljuju kao identični a koji kao divergentni pri poređenju prohibitivne s imperativnom kategorijom; 4. koja su od postojećih sredstava imperativnog odnosno prohibitivnog karaktera nemarkirana, a koja, pak, stilistički markirana kao kolokvijalna. I ovog bi puta, verovatno, pokretanje naučnog aparata radi analize modalnih značenja bilo najcelishodnije ukoliko bi se

⁴ Odgovara ruskom terminu *слоготательное наклонение*. Ovde ćemo dosledno upotrebljavati naziv *potencijal* pridržavajući se na taj način terminološkog rešenja za koje se zalagao A. Belić.

pošlo od dubinskog sloja jezika, s tim što bi se, za registrovanje nijanse modalnih informacija, sastavio odgovarajući spisak dubinskih jedinica — rečeničnih markera.

Gradacioni odnosi uspostavljaju se i van modalnih konjugacionih oblika predikata. Imam, pored ostalog, na umu odnose za čiju bi ilustraciju poslužili primeri kao (1) *on je nevaljalac* i (2) *on je jedan nevaljalac*. U formalnom pogledu ovi se primeri razlikuju po odsustvu odnosno prisustvu lekseme *jedan*. Semantički posmatrano, kvalifikacija, koja se u oba slučaja neminovno ostvaruje na osnovu značenja imenice u predikatu, ima intenzivni karakter u (2), za razliku od (1). U (2), naime, dolazi do izražaja afektivno insistiranje na autentičnosti kvalifikacije koja se daje.⁵ S obzirom na ovakvu afektivnu semantičku interpretaciju, primer (2) se neminovno priključuje grupi modalnih konstrukcija, što bi trebalo eksplicitno konstatovati i na odgovarajućim mestima u gramatikama.

Gradacioni se odnosi uspostavljaju i u okviru modalnih glagolskih leksema, ukoliko modalna situacija o kojoj saopštavaju postoji u sadašnjosti (prošlost i budućnost se iz ovoga obavezno isključuju). Radi se o suprotstavljanju blažeg, učtivijeg načina saopštavanja grubljem. U sledećim primerima, recimo, oblici potencijala iskorišćavaju se, nasuprot prezentskim, za učtivije obraćanje sagovorniku: *želeo bih da me saslušate* / *želim da me saslušate*, *hteo bih da izađem* / *hoću da izađem* i sl. Ovakvi opozicioni odnosi ne zahvataju ipak dosledno sve modalne glagole; neki od njih, kao *zahtevati*, *naređivati* ili *nameravati*, očevidno zbog prirode svog leksičkog značenja, ne podaju se opisanom razlikovanju. S druge strane, ceo niz drugih glagola, koji ne pripadaju krugu modalnih leksema, dopuštaju istu vrstvu suprotstavljanja blažeg prema grubljem saopštavanju: *molila bih za reč* / *molim za reč*, *imala bih još ovo da dodam* / *imam još ovo da dodam*, *usudila bih se da primetim* / *usudujem se da primetim*, *savetovala bih Vam da ne prihvatite* / *savetujem Vam da ne prihvatite* itd. Podrobnije ispitivanje ponašanja različitih glagola prema ovakvom razlikovanju doprinelo bi svakako dobijanju boljeg uvida u relevantna semantička svojstva leksičke modalnosti.

Potencijal inače stupa sa prezentom u opozicione odnose i pod drukčijim okolnostima. U namernim rečenicama npr. potencijal se prema prezentu postavlja kao emfatički markirana forma prema nemarkiranoj.⁶ Emfaza se može ticati ili (A) insistiranja na tome da je cilj svesno izabran (up. *otišao je u rat da bi poginuo* — odlazak je bio sračunat na pogibiju, prema *otišao je u rat da pogine* — ispalo je de facto da je pogibija bila ishod odlaska, ali to nije moralo biti tako mišljeno) ili (B) naglašavanja činjenice da, u trenutku kad se imenuje, radnja u stvari ne postoji i neće je ni biti ukoliko se prethodno ne ostvari radnja glavne rečenice (up. u tom smislu emfatično *ustani da bismo te videli* prema neemfatičnom *ustani da te vidimo*). Bilo bi potrebno, za svaki slovenski jezik posebno, popisati sve slučajeve iskorišćavanja ovakvog modalnog oblika u emfatičke svrhe kako bi se što preciznije definisao njegov položaj u okviru modalne kategorije u celini.

U prethodno opisanim slučajevima modalni oblik markiran emfazom po-

⁵ O tome više v. u mome radu *Leksema jedan i problem neodređenog člana*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XIV/1, 1971, 103—120.

⁶ O tome više v. u mome radu *O upotrebi glagolskih vremena u zavisnoj rečenici: prezent u rečenici s veznikom da*, Zbornik za filologiju XIII/1, 1970, 43—54.

javljuje se u zavisnoj rečenici. Njegovo prisustvo, opet u opoziciji prema prezentu, može, međutim, da se u izvesnim prilikama ostvari u okviru glavne rečenice. Ako se to dogodi, potencijal se prema prezentu ponaša kao markirana kategorija prema nemarkiranoj u sledećem smislu: potencijalom se signalizuje da vršenje radnje glavne rečenice nije u toku, dok upotreba prezenta ne donosi sobom nikakvih posebnih informacija u tom pogledu (up. npr. *voleo bih da jedem breskve* — dok govorno lice ovo saopštava, ono obavezno ne vrši akciju „jesti breskve“; *volim da jedem breskve* — nije isključeno da govorno lice, dok izgovara ovu rečenicu, upravo vrši akciju „jesti breskve“). Ostaje da se precizno ispituju sve semantičko-sintaksičke okolnosti pod kojima može da dođe do ovakve službe modalnog glagolskog oblika.

Da bi se pravilno interpretiralo značenje modalnog oblika o kojem je reč, nije uvek važno samo to da li se on ostvaruje u glavnoj ili zavisnoj rečenici, već treba često registrovati i neke relevantne gramatičke pojedinosti svojstvene njegovom sintaksičkom okruženju. Ako je npr. imperativna forma predikata zastupljena u glavnoj rečenici, onda je u zavisnoj rečeničnoj strukturi moguće upotrebiti potencijal, s tim što će za njegovu semantičku interpretaciju biti presudno pre svega to da li je (A) isto lice označeno kao vršilac radnje datih predikata ili (B) nije. U slučaju (A) potencijal i prezent izgledaju na prvi pogled kao potpuni sinonimi (up. *pijte vruć čaj da biste se ugrejali || da se ugrejete*). Studioznija analiza, međutim, oslonjena na primenu distribucionog kriterija, otkriva neidentično ponašanje: zavisna rečenica s potencijalom se vrlo često istura ispred glavne (*da biste se ugrejali, pijte vruć čaj*), dok zavisna rečenica s prezentom po pravilu ne podleže ovakvoj inverziji. Što je još značajnije, za razliku od rečenice čiji je odgovarajući predikat u obliku prezenta, rečenica s potencijalom dobija svoju najbližu semantičko-sintaksičku parafrazu u vidu uslovno-željne rečenice: *Da biste se ugrejali, pijte vruć čaj || Ako želite da se ugrejete, pijte vruć čaj*. Sasvim su drukčije semantičke okolnosti u (B) slučaju, tj. kada se naredba izdaje jednom licu u vezi s akcijom koja se tiče drugog agensa. Tu opet potencijal i prezent mogu stupiti u alternacioni odnos po već opisanom principu: za razliku od nemarkiranog prezenta, potencijal, u svojstvu markirane kategorije, služi naglašavanju eventualnosti postojanja imenovane radnje. Uzmimo, ilustracije radi, sledeće primere sa negiranim oblikom predikata zavisne rečenice: 1. *podmaži bravu uljem da ne škripi*; 2. *podmaži bravu uljem da ne bi škripala*; 3. *daj mu čokoladu da ne plače*; 4. *daj mu čokoladu da ne bi plakao*. U 1. i 3. akcija izražena negiranim predikatom može biti u toku realizovanja dok se naredba izdaje (brava upravo škripi, dete upravo plače). U 2. i 4. naredba se izdaje zato da bi se predupredila eventualnost škripanja odnosno plakanja. Ovakvi i slični fenomeni tek očekuju svestraniju naučnu obradu.

U pogledu izražavanja modalnog značenja predikat rečenice ispoljava neidentične gramatičke osobine u zavisnosti od toga dali je zastupljen punoznačnim glagolom ili konstrukcijom glagolske sponse s posebnim leksičkim jezgrom (model Cop + Lex). Potencijal npr. može da se pojavi u prostoj nezavisnoj rečenici označavajući želju (*pio bih vode*) ili nameru (*došao bih do Vas sutra*) samo onda kada predikat nije ostvaren po modelu Cop + Lex. Ukoliko se prividno i ostvare izvan složene rečenične strukture, predikati obrazovani po ovom modelu po pravilu uvek pripadaju redukovanom delu uslovne rečenice, bilo protaznom, bilo apodoznom. Pojedini tipovi ovakvih redukovanih struk-

tura su naročito interesantni s teorijske tačke gledišta. Uzmimo, recimo, u razmatranje naizgled nezavisnu prostu rečenicu *Jovan bi bio dobar lekar*. Već pri prvom pristupu analizi uočavaju se sledeće relevantne pojedinosti koje uslovljavaju konstituisanje ovakve nezavisno upotrebljene rečenice: imenica u poziciji leksičkog jezgra predikata mora označavati čoveka po profesiji i, što je naročito važno, mora biti praćena nekom bližom odredbom (up. *Jovan bi bio dobar lekar*, *Jovan bi bio loš lekar*, *Jovan bi bio izvrstan lekar*, ali ne i **Jovan bi bio lekar*). Ovde se, dakle, radi o svojevrsnom slučaju obaveznog determinatora: modalna konstrukcija ne može nikako da se ostvari ukoliko se iz imenskog dela predikata ispusti pridevska odredba imenice. Ovu sintaksičku pojavu osvetljava generativna rekonstrukcija datoga primera. U dubinskom sloju jezika uspostavlja se, u stvari, složena uslovna rečenica koja glasi: *Jovan bi bio dobar lekar, kad bi bio lekar*. U delovanju transformacionih procesa ispušta se zatim protazna konstrukcija. Primer o kojem je reč predstavlja, dakle, apodozni deo redukovane uslovne rečenice.

Svakako je vrlo tačna opservacija H. Seilera⁷ da u jeziku ima znatno više redukovanih uslovnih rečenica nego što se to obično pretpostavlja i da bi primena generativne rekonstrukcije bila od velikog značaja za razumevanje ovakvih pojava. Tačna je i njegova tvrdnja o tome da, prihvatajući se takve rekonstrukcije, čovek nije uvek u mogućnosti da leksički precizno fiksira neeksplirani konstitutivni deo kondicionalne rečenice. Ispitujući, razume se, odvojeno slučajeve ispuštanja apodoznog od slučajeve ispuštanja protaznog dela rečenice, morali bismo, čini mi se, težiti pre svega ka uočavanju osnovnih vrsti presupozicija koje uslovljavaju pojavu sintaksičke redukcije. Tako bi se, na primer, izdvojio slučaj izolovane upotrebe apodozne rečenice čiji leksički sastav navodi na to da je prisutan uslov egzistencijalne prirode (up. *Sad bi se mama na to nasmejala*; podrazumeva se „kad bi bila ovde“) nasuprot slučaju kada se, opet na osnovu datog leksičkog sastava, uslov cirkumstancijalnog karaktera nameće kao nužna pretpostavka (up. *ona bi bila sposobna da nam se sveti*; podrazumeva se „kad bi nastupile za to povoljne okolnosti“). Ispitivanja u tome pravcu iznela bi na videlo niz novih podataka o leksičkoj semantici kao regulatoru interpretacije postojećih sintaksičkih struktura.

Detaljnju naučnu obradu očekuje i fenomen nominalizacije uslovnih rečenica i, posebno, kondenzovanja protaznog rečeničnog dela. U srpskohrvatskom npr. postoji niz izraza sa funkcijom protaznog kondenzatora, kao u *tom slučaju*, *na taj način*, *inače*, *u protivnom*, itd. (up. *u tom slučaju bih se vratila*, *na taj način će sveće duže trajati*, *inače bismo nastradali*, *u protivnom ćemo uložiti žalbu* gde se, s obzirom na kontekstualne okvire, pod izrazima o kojima je reč podrazumeva: „ako ih budem zatekla kod kuće“, „ako se voda menja svaki dan“, „da se nismo na vreme sklonili“, „ako se dug na vreme ne namiri“). Kao prvi zadatak nameće se ovde ispitivanje semantičkih okolnosti koje odlučuju o izboru određene leksičke jedinice u svojstvu kondenzatora. Ovakvo bi ispitivanje besumnje takođe otvorilo mogućnosti za stvaranje izvesnih zaključaka od šireg, opštelingvističkog značaja o implikativnom karakteru značenja svojstvenog leksičkom materijalu od kojeg je rečenica sazdana, kao i o njegovoj ulozi u regulisanju naših asocijacija pri razumevanju rečenice.

⁷ H. Seiler, *Abstract Structures for Moods in Greek*, Language, Vol. 47, No 1, 1971, 79—89.

